

Грицевич Ю. В.

<https://orcid.org/0000-0002-2716-3235>

Волинський національний університет імені Лесі Українки

НАЗВИ ЛЮДИНИ ТА ЇЇ РИС У ФОЛЬКЛОРНИХ ТЕКСТАХ ІЗ ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ

У статті на матеріалі текстів західнополіського фольклору проаналізовано репертуар і семантику назв тематичних груп лексики «Людина та її зовнішні (фізичні) риси», «Риси характеру людини та її поведінка» в місцевих говірках. Констатовано, що найменування людини утворюють складну розгалужену систему неоднорідних за формою й семантичним наповненням одиниць. Виокремлено номени на позначення біофізіологічних і соціальних властивостей, які вербалізують концептосферу «Людина» в усіх її проявах: фізіологічні ознаки (вік, стать і т. д.), особливості внутрішнього світу (темперамент, характер, почуття тощо) та зовнішнього вигляду, поведінку й стосунки з оточенням, соціально-трудова ролі.

Як засвідчив досліджуваний матеріал, найбільш функціонально активними підкласами лексико-семантичного поля «Людина та її риси» виявилися вербалізатори смислових компонентів «сім'я, спорідненість і свояцтво», «назви осіб за виконуваною дією», «риса характеру», «риса зовнішності». Наші спостереження над західнополіською говірковою лексикою підтверджують висновки інших дослідників про кількісну перевагу в діалектному мовленні номінацій, які втілюють негативну, зневажливу, іронічну чи навіть образливу характеристику рис і властивостей людини, відхилення від норми. Установлено, що за частиномовною приналежністю серед номенів для вербалізації оцінних значень кількісно переважають прикметники, оскільки категорія оцінки найочевидніше виявляється саме в системі ад'єктивів, для яких основною є семантика ознаки. Відзначено архаїчність багатьох лексем, походження яких сягає праслов'янського періоду. З'ясовано, що кількість запозичень з інших мов незначна. Основним методом представлення матеріалу в роботі є описовий із застосуванням елементів порівняльно-історичного для встановлення генези лексем.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в дослідженні тематичної групи назв одягу, яка є невід'ємним складником аналізованого у пропонованій розвідці мікрополя «зовнішність людини».

Ключові слова: фольклорні тексти, діалектна лексика, агентив, характерологічна лексика, лексико-тематична група, Західне Полісся.

Постановка проблеми. «Людина – міра всіх речей», – так сформулював відому максиму античний софіст Протагор з Абдери (485/80–411 рр. до н. е.). Сучасна лінгвістика переживає етап справжнього «антропологічного буму». Присутність людини відчутна на всьому просторі мови [27, с. 190]. За допомогою мови, слова людина не тільки відображає процеси реального світу та світу суб'єктивної оцінки, емоцій і почуттів, а й сама є однією з ланок цього світу [33, с. 317].

На переконання Г. І. Мартинової, особливої уваги потребує діалектне мовлення, бо, з одного боку, номінація в говірках відбувається невимушено й природно, а з іншого – зміни в суспільно-економічному й культурному житті діалектоносіїв,

одним із наслідків яких стають активні динамічні процеси в лексиці, актуалізують потребу ретельно фіксувати мовні явища, що з часом стають невідворотно втраченими [25, с. 34]. Як слушно відзначає Т. О. Ястремська, ««центром» діалектної картини світу є мовець, який упродовж життя формує власну картину світу, доповнюючи її новими знаннями та набутим досвідом. Світобачення діалектоносіїв співвідносне із семантикою мовних одиниць, способами її класифікування, упорядкування» [38, с. 7]. Л. Я. Колеснік, дослідниця мовного портрета буковинця, спираючись на праці попередників, постулює: «До найменш досліджених в українському мовознавстві належить група лексики, яку можна об'єднати під загальною

назвою «Риси людини» [22, с. 42–43]. За словами Р. Й. Керсти, «існуючі діалектологічні картотеки не відбивають багатства цієї групи лексики в говорах української мови... в говорах, на противагу літературній мові, назви, що характеризують особисті властивості людини, становлять значну частку народного лексичного багатства. Є підстави вважати, що ця лексика сягає глибин віків і в минулому була надзвичайно різноманітною в семантичному і словотворчому відношенні» [18, с. 200].

Постановка завдання. Мета роботи – детальний аналіз західнополіських діалектних номенів, засвідчених у записах місцевого фольклору, у межах тематичної групи «Людина та її риси».

Методологічна база. У статті для інвентаризації та інтерпретації аналізованого фактажу в основному використовуємо *описовий* метод. Для глибшого розкриття семантики засвідчених лексем послуговуємось *методом контекстуального аналізу*.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лексику поняттєвого поля «Людина» на діалектному ґрунті комплексно простудіювали В. О. Дворянкін (на матеріалі східностепових говірок) [6], Л. Я. Колеснік (покутсько-буковинські говірки) [22], В. В. Леснова (східнословобанський ареал) [23], Г. І. Мартинова (середньонадніпряньський діалект) [24–25]. Західнополіську характерологічну й апелятивну (агентивну) лексику віднаходимо в спеціальних дослідженнях Ю. В. Громика [4], З. С. Мацюк [26], Л. П. Павленко [29].

Виклад основного матеріалу. Загальну родову ознаку «частини тіла людини і вияви її організму; біологічні й анатомо-фізіологічні особливості будови» виражають зафіксовані в західнополіських фольклорних текстах соматонімени: **прЫсы** 'знев., зруб. обличчя', пор.: «А в на'шыйй [імя] Да вылі'кыйй **прЫсы**: Ой як тя'гнэ да потя'гнэ *Всю капу'сту (усэ'мя'со, усю'ка'шу) з мы'сы*» [19]; **храпы** 'знев., зруб. обличчя', пор.: «А в на'шыйй [імя] Да вылі'кыйй **храпы**: Ой як тя'гнэ да потя'гнэ *На всі шты'ры ла'пы*» [19]; **бильми** 'зруб. очі', пор.: «Ой девно нам, девно, *Шо в свахи калач ведно. Сваха нас потишее, Ще й бильми витріцає*» [10], пор. літ. **більмо** 'білувата пляма на роговій оболонці ока, яка спричиняється до сліпоті' [35, т. 1, с. 186]; **шмондя** 'кінцева частина статевих провідних шляхів у жінок', пор.: «*Не сядай, свахо, на лави, бо в нас лави дзюрави. В нас є коти ласи, вийдять шмондю сваши*» [15, с. 27]; **гали** 'литки, ноги', пор.: «*Була на Купали, посмалила гали, Сором, дівко, сором,*

женихи за столом!» [36, с. 175]. До цієї ж групи належить дієслово **бздіти** 'виділяти газу травного тракту', пор.: «*А в туой халупи всьо гнилодупи – капусту їли, а вітром бзділи*» [15, с. 9].

Групу назв спорідненості та свояцтва репрезентують номени: **цурка** 'дочка', пор.: «*Гей, сусіде-небоже, грай море водяное, тримай дочку в коможе, тржимай цурке ве скржине, грай море водяное, бо Ясенько пржиплине. Не плач, моя мамулю, грай море водяное, годуй цурку другую*» [15, с. 108] – запозичення з польської мови; п. *córka* «дочка», як і його пестливі деривати *córuś, córunia*, походить від псл. *dъkti, (Род. в. *dxktere*), до якого зводиться укр. дочка [35, т. 6, с. 267]; **золиця** 'чоловікова сестра', пор.: «*Там на риченьци, там на бистренькуй там ластовонька купаласа. Там миленький бив миленькую вона **золички** прохаласа*» [9, с. 318], пор. літ. **зовиця** «тс.» [35, т. 3, с. 676]; **байструк** 'позашлюбна дитина', пор.: «*Ой у на'шыйй дру'жкы Хвартушы'на с палю'шкы; І сподны'ця в тры по'лы Шэ й байстру'к на прыпо'лы. – Ой ны плач, мы'й сы'ночку, Дам тобі' скоры'ночку. Ны плач, мы'й байстру'чку, Дам тобі' хлі'ба в ру'чку*» [19], «*Ой ны плач, мы'й сыночку, Дам тобі скорыночку. Ны плач, мы'й байстручку, Дам тобі хліба в ручку*» [19] – через польське посередництво запозичено з німецької мови; свн. *bastard* (нвн. *Bástard*) «нешлюбна дитина» походить від фр. ст. *bastard* «тс.», яке зводиться до пізньолат. *bastardus* «тс.», утвореного від *bastum* «в'ючне сідло»; отже, *bastardus* означало «син в'ючного сідла» (жартівливий натяк на на стосунки між служницями постійних дворів і погоничами мулів) [8, т. 2, с. 119]; **приступа** 'приймак', пор.: «*Ля прыстўны хліб у стўны*» [20, с. 160]; **свість** 'своячка', пор.: «*У жинки свес'т' – однейй шперс'т'*» [2, с. 37], континуант псл. *svьstь, svěstь*, давнє утворення від кореня **suo-* / *suī-* «свій» [8, т. 5, с. 196].

Експресивно-оцінна зневажлива сема незрілості, недосвідченості актуалізована в лексемі **смаркач** зі значенням 'підліток', пор.: «*Де орали смаркачи, там загони плискачі*» [34, с. 146] – полонізм; п. *smarki* «соплі», *smarkacz* «шмаркач», *smarkaty* «шмаркатий», *smarkać* «розпускати соплі» споріднені з укр. *шмóргати*, р. *шморкáться* «сякатися» [8, т. 5, с. 316].

Номінативне представлення назв осіб за місцем проживання репрезентоване єдиною фіксацією **поліха** 'знев. жителька Полісся', пор.: «*Ой коляда, баба рада, на піч лізе – січку ріже. Нарі-зала штири міхи, а п'ятого для поліхи*» [15, с. 91].

Лексико-семантичну підгрупу назв осіб за виконуваною дією виражають насамперед численні поняття-агентиви весільної обрядовості (що легко пояснити змістовим наповненням уснопоеитичних текстів, їх основним функційним призначенням): **хоронжий** ‘один із розпорядників на весіллі – товариш молодого, який носить хоругву – весільний прапорець’, пор.: «*А їдьон вийде той за рученьку, а хоронжий за рукав – а Іванко стоїть і слізно плаче, полюбив, а не взяв*» [17, с. 47] – полонізм; п. *chorąże* «хорунжий» вважають похідним утворенням від *chorągiew* «хоругов», що відповідає укр. хоругов [8, т. 6, с. 204]; **дивоснуб** ‘староста у весільному обряді’, пор.: «*Скарай, Боже, дивоснуба, ой, що вирадив за нелюба; Скарай, Боже, ще другого, що вирадив за п’яницю великого*» [16, с. 4] – продовжує псл. **děvosnǫbъ* «сват», утворене з основ іменника *děva* «дівчина» і дієслова **snǫbiti* (пор. др. снубити «звідникувати», *снубокъ* «звідник», п. ст. *snębić* «видавати заміж») (XV ст.) [8, т. 2, с. 86]; **дружба** ‘головний розпорядник на весіллі’, пор.: «*Дружбонько розшахровав – на родиноньку роздав, то в жменю, то в кишеню – ля жонки на вечеру*» [15, с. 66] – зводиться до псл. **drugъ* «товариш, приятель»; споріднене з лит. *draiūgas* «супутник, товариш», *draiūg, draugė* «разом, спільно», *sudrūgti* «приєднатися», лтс. *drāugs* «товариш, колега; другий член пари; інший» [8, т. 2, с. 134]; **подружей** ‘дружко’, пор.: «*Наш подружей – калина-малина, на його подивитися мило*» [28, с. 142]; **приводча** ‘жінка з роду нареченої, яка шие квітки, стелить постіль нареченим; дружка, що пришиває букетики квітів’, пор.: «*Приводча зогрешила, що неділейку шила. Хотіла заробити, щоб було за шо жити*» [9, с. 207] – на думку Н. Хібеби та ін., є сарненським локалізмом (зауважимо, що фольклорний текст було записано в с. Городець колишнього Володимирецького району Рівненської області), пов’язаним із мотиваційно прозорим етимологом **вести**, адже один із обов’язків цієї учасниці весільного обряду – супроводжувати (вести) наречену до свекрухи [37, с. 83]; **сванечка** ‘пестл. сваха’, пор.: «*Мете споминати добрими словами, де тая сванечка з чорними очками*» [7, с. 6], «*Не їдь, Любочко, з сванечками, останься з нами, з дружечками. Ми в коморойку заведемо й тобі косойку заплетемо*» [7, с. 164], «*На печі просо, дивиться староста скоса. А ти, сванечко, мовчи, бо заставимо товчи*» [7, с. 138], «*По’кы я ввесь рід обыйду, По’кыль я сва’тыкы збыру, По’кыль я сва’ночки вбыру, До тыбэ’спы’зна найі’ду*» [19] – виводиться із псл. **svojat-*, похідного від

займенникової основи *svo-, sve-* [8, т. 5, с. 187]; **перездв’єни, перездв’єни, перездв’єне, перездв’єни** ‘учасники обряду, за яким родичі молодого після першої шлюбної ночі йшли або їхали з відповідними піснями на частування до хати молодого’, пор.: «*Як сіли перездв’єнки, повгиналися лавки, ще ліпше вогнутьься, як горілки нап’ютьься*» [15, с. 43] – континуант псл. **zъvati (zovъ)* [8, т. 2, с. 249]; **запорожці** ‘незапрошені на весілля гості’, пор.: «*Посіяла бурачки – хорошенько зійшли, хорошіі запорожці на весілля прийшли*» [7, с. 220], «*Посадила буракі – не походили, а чого ж ти запорожці понаходили*» [17, с. 8] – продовжує псл. **rogъ* [8, т. 4, с. 522]. Для номінації нареченої використано суфіксальний дериват **молодуха**, пор.: «*Дякуймо молодуси за тонкіі обриси. Тонко прела і грімко біла, всі столи застелила*» [7, с. 134], «*Ставляй, мати, діжку, на діжку палінку, Пуд діжку кожуха, шоб сіла молодуха*» [11], «*Ой утніте молодусе супрунце, щоб звикала до нашого молодце*» [14] – продовжує псл. **moldъ* «молодий» [8, т. 3, с. 502], пор. дериват із польсько-білорусько-українським (Г. Аркушин) суфіксом *’ухн-а*: *панюхна*, у фольклорному контексті: «*Сі’яла Ма’нічка чырві’н мак, Ны вдава’лася св’є’кру в знак. Йійі’ св’є’корко ны позна’в Да й паню’хною назва’в: – Накры’йсь, паню’хно, хвартушко’м, Коб ны прыпа’ла порошко’м; Накры’йсь, паню’хно, плато’чком, Коб ны прыпа’ла пыло’чком*» [19]. Подруг молодого, дружок, які співали весільних пісень, в опрацьованих текстах названо **закісночки**, пор.: «*Закісночки ливив лавок не помили, як сваха сядала, то свиту покаляла*» [7, с. 137], «*Ой ми тое, закісночки, відали, шо ми до вас на войну приїхали*» [7, с. 99].

Серед назв виконавців обрядових дій, пов’язаних із Великоднем, натрапляємо на номени **волочєбники** ‘збирачі великодніх подарунків (пасок, крашанок, писанок тощо), які на другий день свята (в Обливаний (інші назви – Поливаний, Волочільний понеділок) люди дають одне одному’, пор.: «*Ой прийшли до баби бабині унучкі, бабині унучкі-волочєбничкі*» [32, с. 50], «*По гулиці по широкій, по мураві по зеленій ішли брели волочєбники*» [32, с. 97], полонізм *włóczebne* «плата за волочіння (боронування); великодня данина в панський двір; обряд парубків на перший і другий день Великодня; подарунок за проповідь на Великдень» – похідне утворення від *волочіти* «боронувати», пов’язане з давнім святковим обрядом [8, т. 1, с. 422]; **ранцювальник** ‘той, хто вітає з Великоднем, отримуючи за це **ралець** – подарунок хрещеникам’, пор.: «*Приїхали до бабці*

рукувеї госте. Рукувеї госте – ранцювальники» [32, с. 51], не зовсім ясне походження; Булаховський пов'язує з рало через первісне значення «данина від сохи; добровільна данина землевласникові від рала в день Різдва» або через вираз кликати на ралець з можливим первісним значенням «запрошувати на свято рала (початок або закінчення польових робіт)» [8, т. 5, с. 21]. На думку В. Ф. Давидюка, «ралець називають той самий великодній подарунок хрещеникам, що в інших волочечниках. Ралець – від рала. Деінде на українських землях існував звичай напровесні вносити в хату не колодку, а рало. Тому ранцювальники насправді можуть виявитися і перекрученими ралецьовальниками. Більше того, що в місцях, де виявлено пісню, більше чули про волочечно, ніж про ралець. Чому ранцювальники? Можливо, від «рано-рано», рефрену, який повторюється в піснях, які в цій місцевості виконуються з ранньої весни і аж до Зелених свят. Ареал його поширення повністю збігається з межами поширення волочечної традиції в цілому. Можливе походження назви й від того, що ранцювальники здійснювали свої обходи «зарання», тобто зранку. Так само приходили й з ралом-«ралецьом»» [5, с. 34–35].

Для вираження значення 'людина, яка може насилати хвороби, що мають ірраціональне пояснення (зазвичай спричинені кому-небудь поганим поглядом (рідше словами чи діями))' зафіксовано юкстапозит *баба-стрітниця*, пор.: «*Спаси, Господи, від пулі бойової, від скалки громової, від гада повзучого, од звіра бігучого, од мужчин-колдунів, од баби-стрітниця, од діви простоволосої*» [31, с. 71]. «Етимологічний словник української мови» пояснює виникнення спорідненої назви зі сфери народної медицини *пристріт* результатом злиття виразу **при стріті* «при зустрічі», що складається з прийменника при та іменника [стріт] «зустріч»; назва хвороби зумовлена тим, що виникає вона від поганої зустрічі [8, т. 4, с. 578].

Сему 'жниця, яка випереджає інших жінок у роботі' передають номени **postopjanka**, **postatianka**, **постатниця**, пор.: «*Nasza pani doma je, nam weczera hotuje, Nam weczera ne mila – postopjanka wtomila. Postopjanka ny nasza – pryjechala z Pudlasza*» [39, с. 24], «*Nasza pani domuje, nam veczeru hotuje, Nam veczera ne mila – postatianka stomila*» [41, с. 116], «*Ой, галює постатниця, галює, а за єю челядонька бидує. Ой, галює челядонька, галює, і згубили спудничини, й не чує. Оглянися, постатницю, подивись, лежить твоя спудничина, йди возьми*» [15, с. 101] – первісне *постатниця* похідне від

постать «смуга поля, яку займають жінці», що утворилося за допомогою префікса *po-* і суфікса *-ть* від дієслова *стати*; первісне значення «та, що (перша) займає постать» [8, т. 4, с. 536]; пор. також із фіксацією Вітольда Дорошевського: **postatnica** – gw. żniwiarka przodująca grupie żniwiarzy; postacianka, przewodnica: *Postacią nazywa się cały rząd żniwiarzy i przestrzeń pola za zbożem, którą oni zajmują: postatnica oczywiście bierze swą nazwę od tego, że prowadzi niejako całą postać* [40].

Основними виразниками характерних фізичних особливостей зовнішності людини стали експресиви, які передають: 1) сему із загальним значенням 'особливості волосся': **ковтунятий** 'з неохайним волоссям; нечеса', пор.: «*А ти дружко ковтунята, кажуть люде, що богата Дай же, дай же, не жалуй же на чепечок подаруй же*» [15, с. 34] – продовжує псл. **k^oltun^o* «ковтун, жмут збитого волосся», похідне від **k^oltati* (se) «теліпати(ся), колихати(ся)» [8, т. 2, с. 488]; **петлехатий** 'ковтатий', пор.: «*Наш дружко петлехатий да бегає надо коло хати, з великою полянкою за рудою собакою*» [28, с. 142], очевидно, результат контамінації слів *петлехатий* (людина з довгим, густим, скуйовдженим волоссям) і *патлатий* [8, т. 4, с. 361]; 2) сему 'вагітна жінка': **груба**, пор.: «*Дарую вам зеленого дуба, щоб до року молода була груба*» [3, с. 121], пор. літ. *грубий* '1. великий за об'ємом та поперечним перерізом; товстий; 2. некультурний, неввічливий, неделікатний' [35, т. 2, с. 178]; 3) сему 'надмірно худорлявий': **сухорэбрьця**, пор.: «*Ой е в мынэ сухорэ'брьця, Шо до мынэ ны прывэ'рныцьця*» [21, с. 496]; 4) сему 'жінка з великими грудьми': **цыцата**, пор.: «*Продай, батьку, Жучка-бычка, Купы мыні нагруднычка. В мынэ цы'цы трасуцьця, З мынэ хлопці смяюцьця, Ны так хлопці, як дывчята, Шо малая, да цыцата*» [21, с. 505]. Сюди ж зараховуємо номен **пердя**, яким називають людину, що голосно звільняється від шлункових газів: «*Ко'ныкы гэ'рдю-гэ'рдю, Прывызылы до'бру нэ'рдю*» [19].

Лексико-семантичну підгрупу 'риси характеру людини' увиразнює широкий пласт ад'єктивів: **послушнйвий**, **слухнєвий** 'слухняний', пор.: «*Ны ны, жынышок, пэрышій міркы, Вылы половынку конюм на грывку, Коб була грывка кунджырявая, Коб була дівонька послушная*» [12], «*Щоб в конє грева була шудрева, Щоб твоя Таня була слухнева*» [11] – континуанти псл. *sluxъ* «слух», первісно «те, що говорять, що можна слухати, чутка» (**sluxēti* > *shušati* «слухати, прислуха-

тися» [8, т. 5, с. 311]; **гиравий** 'той, хто бариться, не поспішає; повільний'; **гирава** 'про наречену, яка довго вдягається, хоч гості вже на порозі', пор.: «Поки **гирава** ви^ечешец'а, то бойаре мет з'ід'ет'» [1, с. 87], «Покірне тилатко дві матки с:е, а кишавае, **гираве** одну ни зіс:е» [2, с. 68], очевидно, пов'язане з гира – вигук, яким підганяють коня; пор. п. [hyro] (вигук, яким примушують коня подати назад); можливо, через польське посередництво запозичене з німецької мови [8, т. 1, с. 508]; **долюдний** 'здатний, здібний до чогось', пор.: «Дол'удна и до танц'а, и до ружанц'а» [2, с. 52]; **вишчикана, вишчигана** 'гордий', пор.: «Йака мати **вишчикана**, таку доню вихвала» [2, с. 61], «Йака мати **вишчигана**, таку й дочку годувала» [2, с. 29]; **ошолóпуватый** 'дурний', пор.: «Чырывык ны вылік Да й забóкуватый. Який чортов мужык **Ошолóпуватый**» [21, с. 512], очевидно, результат контамінації запозиченого р. *остолоп* «йолоп, дурень» і (роз)шолопати; р. *остолоп* ([остолоб]) пов'язане зі *столп* (столб) «стовп», сягає язичницьких часів, коли ідолів робили у вигляді стовпів; негативного значення набуло пізніше [8, т. 4, с. 245]. Доповнюють номінативні ряди аналізованого лексико-семантичного об'єднання субстантиви **колотуха** 'сварлива жінка', пор.: «Дивися-но, мати, йде **колотуха** до хати, буде колотити, твою сим'ю судити» [12], «Бери, тату, лопату, йде **колотуха** в хату, а ти, мати, прута, щоб була невістка крута» [12]. «Готуй, тату, різку, привезли невістку. А ти, мати, лопату, йде **колотуха** – в хату» [13] – континуант псл. *koltiti «бити, стукати; змішувати; трясти, коливати, порушувати стан спокою» [8, т. 2, с. 523]; **мазя** 'пестунка', пор.: «Ой побачте-но, люди, ой побачте-но, люди, що з теї **мазі** буде» [9, с. 305], «Коники браззю-браззю привезли на двор **мазю**. Под єю земля гнецца, а **мазя** не стенецца» [30, с. 41] – сягає псл. *mazati* «мазати» [8, т. 3, с. 359]; **ненза** 'дріб'язкова, набридлива, нав'язлива, непорядна людина', пор.: «**Ненза** **нензу** знайде» [2, с. 52] – запозичення з польської мови;

п. *pędza* «нужда, злидні» відповідає укр. *нужа* [8, т. 2, с. 134]; **джынджыруха** 'гонорова жінка', пор.: «— Чого в тыбэ, **джынджыру́ха**, Чэрыво трасэц'ыця? Вы'пусть коня на долину — Ныхай напасэ'ц'ыця. — Ны вы'пушчу на долину, Ныхай кынь здыхае, Ныхай мое чэрыво Літи напухае» [21, с. 513].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, досліджуваний фактаж уможливив аналіз словникового складу за двома структурними аспектами: 1) кваліфікативним; 2) експресивно-оцінним. Широка палітра засвідчених діалектних номінацій зумовлена мотиваційними чинниками соціального характеру, статтю, віком, походженням, родом діяльності людей тощо. Комплексний аналіз репертуару лексем на позначення людини та її рис у західнополіському фольклорі засвідчив, що номінативні та семантичні процеси в межах цієї тематичної групи детерміновані такими тенденціями: пасивізацією назв, трансформацією семантики з подальшим її звуженням або навпаки – розширенням. Окремим назвам притаманна варіативність на фонетичному та словотвірному рівнях. Переважна частина номенів має праслов'янське походження. Серед експресивно-оцінних номенів відзначено перевагу назв зі зниженою конотацією над позитивно-оцінними маркерами, адже мовці зауважують насамперед відхилення від норми, що й знаходить своє відображення в лексичному матеріалі.

Залучений для дослідження фактаж підтверджує думку про наявність в мові фольклору вузькодіалектних елементів, а отже, є вагомим аргументом на користь гіпотези, що фольклор репрезентує один із функційних різновидів діалектного мовлення. Крім того, опертя на текстоцентричний підхід дозволяє з'ясувати додаткові конотації лексем, відтінки значень.

Перспективу подальших студій убачаємо в дослідженні тематичної групи назв одягу, яка є невід'ємним складником аналізованого в пропонуваній розвідці мікрополя «зовнішність людини».

Список літератури:

1. Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок. А–Я. Вид. 2-ге переробл., випр. і доп. Луцьк, 2016. XXIV + 648 с.
2. Аркушин Г. Сказав, як два зв'язав : Народні вислови та загадки із Західного Полісся і західної частини Волині. Люблін ; Луцьк : Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, 2003. 177 с.
3. Богдан С. Стереотипи мовноетикетної поведінки волинян і поліщуків: побажання. *Діалектологічні студії*. Львів : Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України, 2003. Вип. 2 : Мова і культура. С. 120–129.
4. Громик Ю. В. Лексика тематичної групи «фізичні риси людини та частини її тіла» в поліській говірці с. Липне. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки : Філологічні науки. Мовознавство*. Луцьк, 2010. № 2. С. 32–38.

5. Давидюк В. Круглий рік (досліди з поля календарної обрядовості Західного Полісся): монографія. Луцьк: Вежа-друк, 2019. 244 с.
6. Дворянкін В. О. Номінативні процеси в українських східностепових говірках : автореф. дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Луганський нац. пед. ун-т імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2006. 24 с.
7. Денисюк І. О. Пісні з-над берегів Турського озера : пісні і коментарі. Луцьк : Надстир'я, 2004. 256 с.
8. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. Київ : Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6.
9. Етнокультура Волинського Полісся і Чорнобильська трагедія. Рівне, 1997. Вип. II. 340 с.
10. Записала Т. Карловська у с. Заболоття Ратнівського району від Г. Білітюк.
11. Записано у с. Заприп'ять Ратнівського району від О. Панасюк.
12. Записали О. Лавренюк, О. Мірко у с. Жиричі Ратнівського району від Є. Жолоб.
13. Записала Г. Бурко у с. Велимче Ратнівського району від М. Бурко 1918 р. н., Я. Ятчук 1928 р. н., А. Никончук 1924 р. н.
14. Записала В. Дехтярук у с. Скулин Ковельського району від Г. Осіпчук 1935 р. н. (Архів ПВНЦ, Ф. 5. Спр. 1. Од. зб. 11).
15. Ігнатюк І. Обрядові письні з Подляшшя. Весільні письні. Люблін, 1982. 170 с.
16. Ігнатюк І. Народні письні з Подляшшя. Родинно-побутові письні. Лаймен, 1985. 64 с.
17. Ігнатюк І. Фольклорні записи з Підляшшя. Люблін, 2003. 77 с.
18. Керста Р. Й. Антропоніми – основа вивчення лексики, що характеризує особисті властивості людини. *З історії української лексикології*. Київ : Наукова думка, 1980. С. 200–212.
19. Клімчук Ф. Традиційнае вяселле вёскі Сіманавічы [Електронний ресурс]. URL: <http://zagorodde.na.by/folk.html>
20. Клімчук Ф. Прыказкі і прымаўкі з вёскі Сіманавічы Драгічынскага раёна. *Беларуская дыялекталогія. Матэрыялы і даследаванні*. 2014. Вып. 3. С. 157–168.
21. Клімчук Ф. «А в нашого свата... (прыпывки з вёскі Сіманавічы Брэсцкай вобласці)». *Діалектологічні студії. 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської*. Львів : Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 2003. С. 494–516.
22. Колеснік Л. Я. Номінація людини в покутсько-буковинських говірках: генеза та просторове варіювання : дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / НАН України ; Ін-т укр. мови. Київ, 2016. 581 с.
23. Леснова В. В. Номінація людини та її рис у східнослов'янських українських говірках : автореф. дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Запорізький національний ун-т. Запоріжжя, 1999. 21 с.
24. Мартинова Г. І., Щербина Т. В. Лексика на позначення рис характеру й поведінки людини в «Словнику середньонадніпрянських говірок». *Мовознавчий вісник*. Черкаси, 2020. Вип. 28. С. 47–57.
25. Мартинова Г. І., Щербина Т. В. Номінація фізичних і фізіологічних станів людини в середньонадніпрянських говірках. *Мовознавчий вісник*. Черкаси, 2021. Вип. 30. С. 34–43.
26. Мацюк З. С. Людина і її буття у західнополіській фразеології : дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2011. 376 с.
27. Мацюк З. С., Фенко М. Я. Структурно-символічний аналіз фразеологічного ряду «материнство» (на матеріалі західнополіської фразеології). *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2016. Вип. XXXII. С. 189–203.
28. Народні пісні Рівненщини : Фонографічний збірник / Редактор-упорядник Надія Супрун-Яремко. Рівне, 2013. 460 с.
29. Павленко Л. П. Номінативна деривація назв осіб у західнополіських говірках. *Літопис Волині : всеукраїнський науковий часопис*. 2008. Ч. 4. С. 156–160.
30. Пісні села Погоріловка / Записи, транскрипція і впорядкування Т. В. Гнатюк. Рівне, 2003. 130 с.
31. Поліська дома. Фольклорно-діалектологічний збірник / Упоряд. В. Давидюка і Г. Аркушина. Вип. 1. Луцьк, 1991. 188 с.
32. Поліська дома: Вип. 2: Весна / Зібрав, упорядкував та прокоментував Віктор Давидюк. Рівне : Волинські обереги, 2003. 176 с.
33. Решетова О. Соматичний код культури в англійській картині світу. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. Мовознавство*. Луцьк, 2015. № 4. С. 317–322.
34. Семенюк Л. Народна обрядова творчість Шацького поозер'я : монографія. Луцьк : ВНУ імені Лесі Українки, 2012. 200 с.

35. Словник української мови : в 11 т. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. I–XI.
36. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів: у 14 томах. Том 9. Записи народної творчості. Пісні, записані з голосу Лесі Українки / ред. С. Романов; передм. Ю. Громик та ін.; упоряд., комент. Ю. Громик, Т. Данилюк-Терещук, Л. Семенюк, І. Щукіна. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2021. 848 с., 16 с. іл.
37. Хібеба Н. Весільні агенти в бойківських та поліських говірках: етнолінгвістичний аспект. *Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. 2009. № 18. С. 75–89.
38. Ястремська Т. О. Лексико-семантичне моделювання українського діалектного простору : автореф. дис... д-ра. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / НАН України ; Ін-т укр. мови. Київ, 2021. 40 с.
39. Repertuar zespołów folklorystycznych Białostoczczyzny. Zespół Śpiewaczy Orzeszki / zapis pieśni, transkrypcja, kopiowanie nut, zapis i systematyzacja tekstów, układ pieśni, wstęp i korekta Stefan Kopa. Białystok : Wojewódzki Ośrodek Animacji Kultury w Białymstoku, 2003. Zesz. 4. 161 s.
40. Słownik języka polskiego, pod red. Witolda Doroszewskiego. URL: <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/lista>.
41. Stachwiuk V. Siva zozula. Biłostuok, 2006. 183 s.

Hrytsevych Yu. V. PERSON'S NAMES AND CHARACTERISTICS IN THE FOLKLORE TEXTS FROM WESTERN POLISSIA

The article analyzes the repertoire and semantics of the names of thematic vocabulary groups of «Human and his appearance traits» and «Traits of human character and his behavior» in local dialects. The author argues that human names form a complex branched system of units, heterogeneous by their form and semantic content. Nouns for the designation of bio-physiological and social properties that verbalize the conceptual sphere of «Man» in all its manifestations are in the focus of the study. The main issues among them are physiological characteristics (age; gender), features of the inner world (temperament; character; feelings) and appearance, behavior and relationships with others, social and labor roles.

According to the researched materials, the most functionally active subclasses of the lexical-semantic field of A Human and His Features are the verbalizers of semantic components of 'family and kinship', 'names of persons by their activity', 'character traits', and 'appearance traits'. Our observations on the Western Polissian colloquial vocabulary confirm the conclusions of other researchers about the quantitative superiority of those nominations in dialect speech, which embody a negative, derogatory, ironic, or even offensive characterization of human traits and characteristics, and deviations from the norm. In terms of part-of-speech affiliation, adjectives predominate quantitatively among nominees used for verbalization of evaluative qualities, as the category of evaluation is the most obvious in the system of adjectives, for which the semantics of the feature is the main one. Many lexemes date back to the Proto-Slavic period, which points to their archaic nature. The number of borrowings from other languages is insignificant. The principal research method in the work is a descriptive one with the use of some elements of the comparative-historical method aimed at identifying the genesis of lexemes.

Further research is needed to identify the thematic group of clothing names in the folklore texts which are an integral part of the micro-field of Person's Appearance analysis.

Keywords: *folklore texts, dialectical vocabulary, characterological vocabulary, lexical-thematic group, Western Polissia.*

Дата першого надходження статті до видання: 30.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.04.2026